

De zilveren kracht

IN CIJFERS

Factsheet maatschappelijke inzet door ouderen

- Ouderen zijn grootleveranciers van vrijwilligerswerk, maar voor sommige groepen senioren is vrijwillige inzet niet vanzelfsprekend, onder hen zijn ouderen met gezondheidsproblemen, ouderen met een laag inkomen en ouderen met een klein netwerk. Deze ouderen zijn vooral te vinden in de grootstedelijke naoorlogse nieuwbouwwijken en op sommige delen van het platteland.
- De tijd die 65-plussers gemiddeld besteden aan vrijwilligerswerk is tussen 2000 en 2005 gedaald van 2,2 uur naar 1,8 uur per week.
- Inzet in vrijwilligerswerk krijgt in toenemende mate concurrentie van langer werken, oppassen op kleinkinderen, mantelzorg, mediagebruik (vooral televisie kijken), sociaal verkeer en solitaire hobby's.
- Veel senioren zien internet als een middel om meer te participeren in de samenleving.
- Er is vrijwel niets bekend over maatschappelijke inzet door allochtone ouderen.
- Maatschappelijke inzet is voor velen een investering in zelfredzaamheid en sociale netwerken.
- Op termijn zullen ook de babyboomers zich terugtrekken uit het vrijwilligerswerk.

Inleiding

Zo lang mogelijk je kennis, kunde en levenservaring inzetten. Dat is de beste manier om gezond en vitaal ouder te worden. Ook de samenleving vaart er wel bij als senioren hun talenten blijven inzetten. Gemeenten, bedrijven, vakbonden, aanbieders van welzijn en zorg, vrijwilligersorganisaties en ouderenorganisaties kunnen veel doen om de maatschappelijke inzet van burgers tot op hoge leeftijd te stimuleren. Een goede onderbouwing van beleid en activiteiten met feiten en cijfers is daarbij onontbeerlijk. De factsheet *De zilveren kracht in cijfers* biedt deze onderbouwing. Zij is het resultaat van samenwerking tussen het project Zilveren Kracht van MOVISIE en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

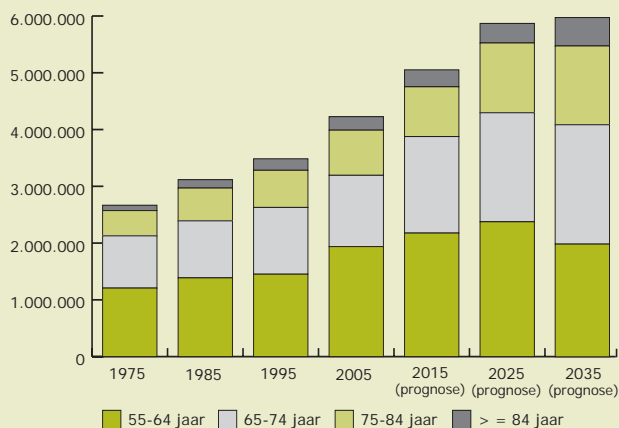
Wat biedt het factsheet?

Dit factsheet biedt feiten en cijfers over de betrokkenheid van ouderen bij vier vormen van maatschappelijke inzet: vrijwilligerswerk, informele zorg, zorg voor kleinkinderen en politieke participatie. Daarnaast worden onderwerpen besproken die sterk met deze participatievormen samenhangen: betaalde arbeid, gebruik van internet, nieuwe burgerinitiatieven en waardeoriëntaties ten opzichte van vrijwilligerswerk. Ook gaan we kort in op de situatie van allochtone ouderen. We sluiten af met enkele opgaven voor de toekomst.

Algemeen beeld ouderen in Nederland

Op 1 januari 2007 waren er 4,4 miljoen mensen van 55 jaar of ouder in Nederland (CBS-statline). De komende decennia zal dit aantal sterk toenemen, tot bijna 6 miljoen in 2035, van wie bijna 4 miljoen 65-plussers. Dit zien we in figuur 1.

Figuur 1
Aantal ouderen (55-plussers) naar leeftijdsklasse, 1975-2035 (in absolute aantallen). Bron: SCP, Rapportage ouderen 2006

Natuurlijk zal altijd een deel van de ouderen kwetsbaar zijn, met name wanneer de gezondheid het laat afweten. Maar het beeld van ouderen als een armlastige en kwetsbare groep komt steeds minder overeen met de werkelijkheid. Het opleidingsniveau van iedere nieuwe generatie ouderen neemt toe. Velen staan midden in de samenleving; hun gezonde levensverwachting en een gunstige inkomensontwikkeling maken een relatief lang sociaal leven mogelijk (Bijl e.a., 2007).

OUDEREN

Wanneer ben je oud? Een mens is zo oud als hij zich voelt. Veranderingen in de individuele levensloop markeren het ouder worden. Voor de een telt het moment waarop de kinderen de deur uitgaan het zwaarst, voor de ander is het de pensioenleeftijd of het verslechteren van de gezondheid die de ouderdom inluiden. In de Rapportage Ouderen 2006 hanteert het SCP veelal de ondergrens van 55 jaar (de Boer 2006). Dat betekent dat we te maken kunnen hebben met verschillende generaties ouderen.

Betaalde arbeid

Het is een bekend gegeven dat wie op jonge leeftijd begint met vrijwilligerswerk, dit vaak ook op hogere leeftijd blijft doen. Effectief stimuleringsbeleid rond maatschappelijke inzet door ouderen begint daarom al in de periode waarin zij nog betaald werkzaam zijn. Het combineren van betaald en onbetaald werk, voor én na het 65e levensjaar, voorkomt dat ouderen na hun pensionering plotseling in een zwart gat vallen. Het parool is dus vroeg beginnen met vrijwilligerswerk. Maar hoe verhoudt zich dat tot het beleid van de overheid die langer doorwerken wil stimuleren? Houden ouderen nog tijd over voor vrijwilligerswerk?

Arbeidsdeelname

Tabel 1 laat zien dat de deelname van 55-64-jarigen aan betaalde arbeid tussen 1992 en 2005 is toegenomen van 25% naar 40%. Daarmee is het streefcijfer van de overheid bereikt. De grootste stijging komt voor rekening van de 55-59-jarigen. In 2005 werkte 55% van de 55-59-jarigen. Niet alleen mannen, ook vrouwen in deze leeftijdsgroep zijn meer (of weer) gaan werken (niet in de tabel). Van de 60-64-jarigen werkte in dat jaar 18%. De stijging ligt voor deze groep nog steeds op een laag niveau. Velen hebben nog net

gebruik gemaakt van de VUT of het vervroegd pensioen, routes die vanaf 2006 zijn afgesneden. Langer doorwerken is vooralsnog niet erg populair bij de gemiddelde Nederlander. Die stopt op 63-jarige leeftijd met werken.

Hoe staat het met de pensioengerechtigden? De arbeidsdeelname van de 65-74-jarigen steeg tussen 1992 en 2004 nauwelijks. Vooralsnog komt dit vrijwel uitsluitend voor bij een kleine groep van hoger opgeleiden en zelfstandigen (Gesthuizen, 2006).

Tabel 1
Nettoarbeidsparticipatie naar leeftijd en geslacht, 1992-2005 (in procenten)

	Jaarcijfers						Mutaties	
	1992	1996	2000	2002	2004	2005	1992-2005 ^a	2002-2005 ^a
Totaal								
35-49 jaar	68	70	76	77	77	77	9	-1
50-54 jaar	56	60	66	68	69	70	14	2
55-64 jaar w.v.	25	26	34	37	39	40	15	2
55-59 jaar	38	40	49	53	54	55	18 ^b	2
60-64 jaar	11	11	16	17	19	18	7	1
65-74 jaar	3	2	3	3	4		1	1

^a Bij de leeftijdsgroep 65 t/m 74 jaar 1992-2004 resp. 2000-2004.

^b Als gevolg van afronding op hele cijfers komt dit getal niet overeen met het verschil tussen 55 en 38.

Bron: SCP, Rapportage ouderen 2006

Betaald werken of maatschappelijke inzet?

Het SCP heeft berekend dat het betaald werken door 50-69-jarigen in lichte mate belemmerend kan zijn voor de deelname aan zowel vrijwilligerswerk als informele hulp. Dit geldt zowel voor oudere werknemers met een volledige baan als voor degenen met een deeltijdbaan. De werkenden doen minder vaak vrijwilligerswerk en verlenen minder vaak informele hulp dan de niet werkenden. Ook besteden de werkenden hier gemiddeld minder uren per week aan. Vooral het geregeld deelnemen aan vaste vrijwilligersactiviteiten staat onder druk bij werkenden. Dit geldt veel minder voor het doen van incidenteel vrijwilligerswerk (Breedveld e.a., 2004).

MAATSCHAPPELIJKE INZET

Met maatschappelijke inzet wordt in deze factsheet bedoeld op vier activiteiten die met elkaar gemeen hebben dat ze een bepaalde tijdsinzet vergen, dat ze niet tegen betaling worden verricht (hooguit een onkostenvergoeding) en dat ze ten goede komen aan bepaalde maatschappelijke doelen of groeperingen. Deze vier activiteiten zijn: inzet in het vrijwilligerswerk, informele zorg voor zieken en gehandicapten (ook wel aangeduid als mantelzorg), de zorg voor kleinkinderen en inzet op het gebied van belangenbehartiging en politieke participatie.

Vrijwilligerswerk

Ondanks het feit dat ouderen meer gaan werken blijven zij – vooral door hun aantal – grootleveranciers van vrijwilligerswerk. Ouderen met een hoger opleidingsniveau, een hoger inkomen, een hogere beroepsstatus en een betere gezondheid en ouderen die regelmatig naar de kerk gaan zijn vaker vrijwilliger dan ouderen die deze kenmerken niet hebben. Ook ouderen die in eerdere levensfasen al vrijwilligerswerk deden, doen vaker vrijwilligerswerk dan ouderen die zich hierop na hun pensionering nog moeten oriënteren. Niettemin wordt van deze groep één op de vijf personen na de pensionering alsnog actief (Broese van Groenou, 2006). Voor ouderen met gezondheidsproblemen, ouderen met een laag inkomen en ouderen met een klein netwerk is deelname aan vrijwilligerswerk minder vanzelfsprekend (Breedveld e.a., 2004).

Kijken we naar specifieke kenmerken van de woonomgeving, dan zien we relatief slechte voorwaarden voor maatschappelijke inzet bij ouderen die wonen in flats en portiekwoningen die zijn gelegen in etnisch divers samengestelde buurten in (groot-)stedelijke gebieden. Deze ouderen hebben minder buurtcontacten en ervaren een grotere mate van eenzaamheid dan andere ouderen (Thomése, 2007). Op het platteland zijn de condities voor maatschappelijke inzet beter en participeren ouderen volop in de dorpsamenleving. Dit geldt vooral voor de grotere woonkernen. In veel kleinere kernen verslechteren de mogelijkheden voor maatschappelijke inzet; er is sprake van toenemende eenzaamheid als gevolg van het wegtrekken van voorzieningen (Lammerts e.a., 2006).

Ouderen grootleveranciers vrijwilligerswerk

Tabel 2 laat zien dat het aantal uren vrijwilligerswerk dat ouderen de Nederlandse samenleving bieden tussen 2005 en 2015 flink zal toenemen, terwijl bij de jongere leeftijdsgroepen een daling wordt verwacht.

Binnen de leeftijdsgroep ouderen is het percentage vrijwilligers

LOKAAL ONDERZOEK

De factsheet is gebaseerd op landelijke gegevens. Lokaal en regionaal kunnen er aanzienlijke verschillen zijn in de mate waarin en de manier waarop ouderen zich maatschappelijk inzetten.

Met het onderzoeksproject *De zilveren kracht van... (naam gemeente)* kan MOVISIE voor u in kaart brengen hoe senioren zich maatschappelijk (willen) inzetten en welke mogelijkheden u hebt voor verdere ontwikkeling van het zilveren potentieel. Zo heeft onderzoek in Schiedam uitgewezen dat één op de drie ouderen in deze gemeente onder bepaalde voorwaarden tijd en zin heeft om zich enkele uren per week extra in te zetten voor vrijwilligersactiviteiten (Alblas en Penninx, 2007). Op basis van de onderzoeksresultaten kan MOVISIE advies uitbrengen over een lokale campagne waarmee u de maatschappelijke inzet van ouderen met succes een flinke impuls kunt geven. Ga voor meer informatie naar www.zilverenkracht.nl.

in 2005 groter dan binnen de jongere leeftijdsgroepen. Ook zien we dat ouderen die vrijwillig actief zijn hieraan meer uren per week besteden dan jongere vrijwilligers. De verwachte toename bij ouderen is echter grotendeels te danken aan het feit dat het aantal ouderen toeneemt, terwijl de bevolkingsomvang van de jongere leeftijdsgroepen juist afneemt. Ouderen doen gemiddeld niet veel meer, er zijn gewoon veel meer ouderen.

Vrije tijd en verplichte tijd

Verschillen in maatschappelijke inzet tussen uiteenlopende leeftijdsgroepen hebben voor een deel te maken met verschillen tussen de hoeveelheid vrije tijd en de hoeveelheid verplichtingen die mensen hebben.

Vrije tijd

Tabel 3 laat de ontwikkeling zien in de totale hoeveelheid vrije tijd bij 35-54-jarigen, 55-64-jarigen en 65-plussers. Opvallend is de daling bij de 55-64-jarigen van 53 uur vrije tijd per week in 1980 naar 50,6 uur in 2000. Ook de bijdrage van deze groep aan vrijwilligerswerk en mantelzorg is, na een lichte stijging tussen 1980 en 1990 (van 3 uur naar 3,3 uur per week) in de periode tussen 1990 en 2000 teruggezakt naar 2,7 uur per week. Bij de 65-plussers zien we dat de uren die zij besteden aan vrijwilligerswerk en mantelzorg licht blijven stijgen, van 2 uur in 1980 naar 2,8 uur in 1990 en 3,1 uur in 2000.

Ook zien we, zoals te verwachten, dat de 65-plussers anno 2000 veel meer vrije tijd hebben dan de jongere leeftijdsgroepen. Vergeleken met de 35-54-jarigen hebben zij met 58,7 uur wekelijks 16 uren meer vrije tijd. Deze veel grotere hoeveelheid vrije tijd vertaalt zich niet in een substantiële toename van tijd die 65-plussers besteden aan vrijwilligerswerk en mantelzorg: van 2 uur in 1980 tot 3,1 uur in 2000. In het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) van 2005 constateert het SCP dat de tijd die 65-plussers gemiddeld besteden aan vrijwilligerswerk (mantelzorg nu niet meegerekend) tussen 2000 en 2005 is gedaald van 2,2 uur naar 1,8 uur per week. De grote 'con-

Tabel 3

Tijd besteed aan vrijetijdsactiviteiten, bevolking van 35 jaar en ouder, 1980-2000, in uren per week

	35-54 jaar			55-64 jaar			≥ 65 jaar		
	1980	1990	2000	1980	1990	2000	1980	1990	2000
vrije tijd totaal	45,9	45,6	42,7	53,0	57,8	50,6	57,4	59,2	58,7
mediagebruik totaal	17,1	18,0	18,0	20,2	22,5	21,5	25,1	26,0	26,0
wv. televisie kijken	9,9	11,1	11,5	11,6	13,4	13,9	14,0	16,0	17,0
audio/radio	1,5	0,9	0,5	1,7	1,3	0,8	2,6	1,6	0,9
pc/internet	0,0	0,5	2,1	0,0	0,3	1,3	0,0	0,1	0,6
lezen	5,7	5,5	3,8	6,9	7,4	5,6	8,5	8,3	7,4
sociale verkeer totaal	16,5	15,7	14,4	19,5	18,2	15,8	18,0	16,9	17,0
wv. buitenhuis	13,4	13,2	12,0	16,1	15,6	13,8	15,7	15,4	14,9
met huisgenoten	3,1	2,6	2,4	3,4	2,6	2,0	2,3	1,5	2,1
vrijwilligerswerk, mantelzorg	2,0	2,8	2,0	3,0	3,3	2,7	2,0	2,8	3,1
sport, fietsen, wandelen	1,1	1,7	1,6	1,0	1,8	1,7	1,3	1,5	1,7
solitaire hobby's	9,1	7,4	6,8	9,3	12,1	8,9	10,9	12,0	10,9

Bron: SCP, Rapportage ouderen 2006

Tabel 2

Vrijwilligerswerk naar leeftijdscategorie, 2005 en 2015

	constante deelname (TBO'05) ^a		bevolking (x 1000) (CBS)		aantal vrijwilligers (x 1000)		aantal uren vrijwilligerswerk (x 1000.000)	
	% vrijwilligers	uren per week per vrijwilliger	2005	2015	2005	2015	2005	2015
15-34 jaar	17,3	3,7	4.133	4.038	715	699	138	134
35-54 jaar	25,0	3,6	4.937	4.658	1.234	1.164	231	218
55-74 jaar	32,5	6,0	3.194	3.891	1.038	1.265	324	395
15-74 jaar	-	-	12.264	12.587	2.987	3.128	693	747

^a Uitgegaan wordt van de TBO'05-bevindingen voor de drie leeftijdsgroepen.

Bron: SCP, Toekomstverkenning vrijwillige inzet

currenten' in de tijdsbesteding van 65-plussers zijn mediagebruik (vooral mannelijke 65-plussers zijn veel meer televisie gaan kijken en zitten ook iets meer achter de pc), sociaal verkeer en solitaire hobby's.

Verplichtingen

Niettemin lijkt het voor 65-plussers gemakkelijker te kiezen voor vrijwilligerswerk dan voor de jongere leeftijdsgroepen. De 35-54-jarigen hebben het in de periode tussen 1980 en 1990 steeds drukker gekregen met verplichtingen op het gebied van arbeid, onderwijs, huishouden en zorg, terwijl de 65-plussers het rustiger kregen. Vanaf 1990 hebben de 55-64-jarigen het ook weer drukker gekregen, vooral omdat zij meer zijn gaan werken zoals we hiervoor hebben gezien.

Bij de 65-plussers hebben vrouwen het aanmerkelijk drukker met verplichtingen dan mannen. Dat komt omdat bij mannen de arbeidstijd na het 65ste levensjaar grotendeels wegvalt en maar ten dele wordt gecompenseerd door een toename van de tijd die zij besteden aan huishouden en zorg. Voor vrouwen verandert er na hun 65ste weinig in hun verplichtingen (lees: huishoudelijke zorgtaken). In het jaar 2000 hadden vrouwelijke 65-plussers gemiddeld 9 uur per week minder vrije tijd dan mannelijke 65-plussers (Breedveld, 2006).

Terreinen van vrijwilligerswerk

Tot zover de hoeveelheid uren waarin ouderen zich maatschappelijk (kunnen) inzetten. De volgende vraag is op welke terreinen zij zich inzetten. In tabel 4 zien we voor welke organisaties een viertal leeftijdsgroepen zich actief inzet.

Wat zien we bij de 55-69-jarigen? In de sport zijn zij met 15% bijna net zulke actieve vrijwilligers als de jongere leeftijdsgroepen. Eén op de tien 55-69-jarigen is actief in een hobbyvereniging. Drie procent van de 55-69-jarigen is actief in de politiek; dit is het meest van alle leeftijdsgroepen. Ook

zijn relatief meer 55-69-jarigen actief in organisaties met maatschappelijke doelen (denk aan mensenrechten, natuur- of dierenbescherming) en buurtverenigingen. Ook godsdienstige en levensbeschouwelijke organisaties scoren hoog; hierin is 13% van de 55-69-jarigen actief. Een echte klapper is hulp aan burens, bejaarden en gehandicapten. Op dit terrein is maar liefst 24% van de 55-69-jarigen actief.

Bij de 70-plussers zien we op de meeste terreinen relatief lage deelnamecijfers. Alleen bij hobbyverenigingen, godsdienstige en levensbeschouwelijke organisaties en in de hulp aan burens, bejaarden en gehandicapten is het percentage actieve 70-plussers nog redelijk hoog. Zo zijn bijvoorbeeld zeer veel ouderen actief als vrijwilliger in verzorgings- en verpleeghuizen. In 2002 waren in deze instellingen in totaal 100.000 vrijwilligers actief, naast 140.000 beroepskrachten (de Boer e.a., 2006). Dit grote aantal vrijwilligers betreft vooral ouderen.

Tabel 4

Percentage vrijwilligers actief op diverse terreinen, in vier leeftijdsgroepen (2005)

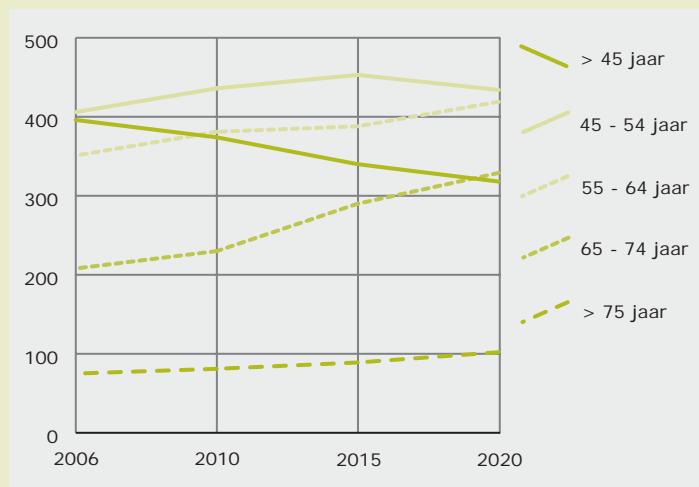
Soort organisatie	18-34	35-54	55-69	70+	Totaal
Zang- muziek- of toneelvereniging	5	4	6	4	5
Sportvereniging	11	17	15	5	14
Hobbyvereniging	3	4	10	6	5
Politieke organisatie	1	2	3	1	2
Vakbond, werknemers- of werkgeversorganisatie	1	2	2	2	2
Godsdienstige of levensbeschouwelijke organisatie	6	10	13	12	10
School, crèche, peuterspeelzaal	6	17	3	2	9
Buren-, bejaarden- of gehandicaptenhulp	6	12	24	15	13
Organisaties met maatschappelijke doelen*	4	6	8	5	5
Buurtvereniging of buurtcentrum	4	6	8	5	6
Andere verenigingen of organisaties	9	10	13	11	10

* b.v. mensenrechten, natuur- of dierenbescherming

Bron: SCP, Culturele Veranderingen 2004 - 2006

Informele zorg

Informele zorg of mantelzorg is de zorg die aan een hulpbehoevende wordt gegeven door een of meer leden uit zijn of haar directe omgeving. De zorgverlening wordt meestal niet als een vrije keuze gezien. Zij vloeit rechtstreeks voort uit de sociale relatie (familie lid, vriend, burens) en vindt niet plaats vanuit een hulpverlenend beroep of georganiseerd vrijwilligerswerk (Kwekkeboom, 1990).

Figuur 2

Aantal verleners van informele zorg, naar leeftijdsklasse, 2006-2020 (x1000). Bron: SCP, Toekomstverkenning informele zorg

Figuur 2 laat zien dat anno 2006 veruit de meeste informele zorgers te vinden zijn in de leeftijdsklassen tot 54 jaar. Tot 2020 neemt het aanbod van personen jonger dan 54 jaar af; het aanbod van personen boven die leeftijd neemt juist toe. De groep van 65-74-jarigen neemt niet alleen in omvang toe, maar wordt met meer dan 300.000 helpers een grote categorie aanbieders. Het geven van informele hulp gaat gepaard met een geringere tijdsinvestering in vrijwilligerswerk (Dekker e.a., 2007). Dit geldt vermoedelijk vooral voor mantelzorgers die (te) zwaar belast zijn. Het bieden van ondersteuning aan mantelzorgers kan hen mogelijk in staat stellen om ook langer actief te blijven in het vrijwilligerswerk.

Zorg voor (klein)kinderen

Veel ouderen trekken tijd uit voor de verzorging van kleinkinderen. Vrouwen, niet-werkenden en 60-69-jarigen passen het vaakst op; lager opgeleide vrouwen passen vaker op dan hoger opgeleide vrouwen (Breedveld e.a., 2004). Hoeveel tijd besteden ouderen gemiddeld per week aan het oppassen op kleinkinderen?

Tabel 5

Zorg voor kinderen buiten het eigen huishouden naar leefsituatie, in uren per week en in procenten deelnemers (1980-2000, bevolking van 50 jaar en ouder)

	1980	1990	2000
% deelnemers	20	21	21
uren gemiddeld door deelnemers	2,6	3,8	5,6
uren gemiddeld (deelnemers en niet-deelnemers)	0,5	0,8	1,2

Bron: SCP (Tijdsbestedingsonderzoek)

Politieke participatie

Politieke participatie is gericht op het beïnvloeden van het beleid van overheden en maatschappelijke instituties. We behandelen achtereenvolgens deelname aan collectieve acties en inspraak, stemgedrag en politieke voorkeur, lidmaatschap van maatschappelijke organisaties en lidmaatschap van ouderenbonden.

Deelname aan collectieve acties en inspraak

Als het gaat om collectieve acties, bijvoorbeeld meedoen aan een demonstratie of een handtekeningenactie, waren 50-plussers in 2002 iets minder actief dan de 35-50-jarigen. Dit zien we in tabel 6.

Gezien de stijgende lijn vanaf 1993 lijken ouderen hun achterstand bij deelname aan collectieve acties wel in te halen. Ook in hun

Tabel 6

Deelname aan collectieve acties en inspraakprocedures, bevolking van 18 jaar en ouder (1993-2002, in procenten)

	collectieve actie ¹			inspraakprocedure		
	1993	1997	2002	1993	1997	2000
totaal	34	33	36	15	14	14
18-34 jr	32	28	29	12	9	8
35-50 jr	39	37	39	19	16	16
50-plussers	30	32	38	16	15	18

¹ Heeft u zich de afgelopen 2 jaar wel eens samen met anderen actief ingespanssen voor een kwestie die landelijk of nationaal van belang is of die betrekking heeft op wereldproblemen als vrede en armoede?, respectievelijk: '(idem) voor een kwestie die van belang is voor uw gemeente, voor een bepaalde groep in de gemeente of voor uw buurt?'

Bron: SCP, Ouderen en maatschappelijke inzet

Tabel 5 laat zien dat ongeveer een vijfde van alle 50-plussers op de kleinkinderen past. Het percentage 50-plussers dat dit doet is niet wezenlijk toegenomen. Wel is het aantal uren dat zij oppassen toegenomen: van gemiddeld 2,6 uur per week in 1980 via 3,8 uur in 1990 naar gemiddeld 5,6 uur per week in 2000. Naar verwachting stijgt de komende jaren zowel het aantal oppasgrootouders als het aantal uren dat zij gemiddeld per week oppassen aanzienlijk. In de ogen van Nederlandse ouders is opvang door de opa's en oma's veruit de populairste vorm van kinderopvang. Ouderen die op vaste tijden als oppas voor de kleinkinderen beschikbaar zijn, maken de arbeidsparticipatie van hun (schoon)dochter gemakkelijker (Portegijs e.a., 2006). Uiteraard wordt daarmee de agenda van de grootouders, en met name die van de grootmoeders, voller. Dit laat ook de tijdbesteding aan vrijwilligerswerk door ouderen drukken (Dekker e.a., 2007).

deelname aan inspraakprocedures, zoals het bezoeken van een inspraakavond, zit sinds 1993 een stijgende lijn bij de 50-plussers. De jongere leeftijdsgroepen laten hier een (licht) dalend verloop zien. In deze vormen van politieke participatie zijn oudere mannen vaker actief dan oudere vrouwen (Breedveld, 2004).

Stemgedrag en politieke voorkeur

Van de 55-plussers is 6,1% lid van een politieke partij. Van de 18-55-jarigen is 3,6% lid (Nationaal Kiezersonderzoek 2006). Niet alleen zijn ouderen relatief vaak lid van een politieke partij; ouderen zijn ook trouwe stemmers. In tabel 7 zien we dat het percentage niet-stemmers daalt naarmate de leeftijd stijgt. Alleen bij de 70-plussers zien we een lichte stijging. In de landelijke verkiezingen van 2006 scoorden CDA en PvdA het beste bij de ouderen.

Tabel 7

Stemgedrag landelijke verkiezingen 2006, in percentage per leeftijdsgroep (N= 2348)

	18-34	35-54	55-69	70+	Totaal
Niet gestemd	31,3	18,0	12,9	14,7	20,0
CDA	15,6	19,5	25,0	33,4	21,4
PvdA	12,7	18,1	21,3	18,4	17,4
VVD	10,0	12,8	11,2	9,9	11,3
Groenlinks / D66	5,1	6,7	3,7	3,8	5,3
SP	14,4	16,7	11,7	8,9	14,1
PVV	4,5	3,3	5,1	3,1	4,0
CU / SGP	5,1	3,1	5,9	4,8	4,5
Overig	1,3	1,6	3,1	3,1	2,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: Nationaal Kiezersonderzoek 2006 (SKON/CBS; bewerking SCP)

Lid van maatschappelijke organisaties

Maatschappelijke organisaties zijn niet-gouvernementele organisaties die zich op het publieke domein bewegen, zoals vakbonden, consumentenorganisaties, milieuorganisaties en vrijwilligersorganisaties.

Tabel 8 laat het lidmaatschap zien van vier leeftijdsgroepen bij een aantal maatschappelijke organisaties. Het gaat hier niet om actief lidmaatschap; de cijfers drukken vooral vormen van maatschappelijke betrokkenheid uit.

Tabel 8

Lidmaatschap enkele belangen- en actiegroepen in procenten per leeftijdscategorie

Organisatie	18-34	35-54	55-69	70+	Allen
Vakbond	13	22	24	14	19
Milieuorganisatie	16	32	30	37	28
3e wereld, mensenrechten, vrede	15	20	21	19	19
Buurtorganisatie	21	26	32	27	26

Bron: Kiezersonderzoek 2006 (SKON/CBS; bewerking SCP)

Het percentage leden van een vakbond is met 24% het grootst bij de 55-69-jarigen. Opmerkelijk genoeg is nog altijd 14% van de 70-plussers lid van een vakbond. Hetzelfde patroon zien we bij buurtorganisaties. Vooral de 55-69-jarigen zijn lid van een buurtorganisatie, maar ook meer dan een kwart van de 70-plussers is hier lid van. Opvallend is het grote percentage 70-plussers dat lid is van een milieuorganisatie: met 37% het meest van alle leeftijdsgroepen. Bij organisaties op het gebied van derde wereld, mensenrechten en vrede zien we het hoogste percentage opnieuw bij de 55-69-jarigen. De meeste maatschappelijke organisaties vergrijzen: bijna de helft telt onder de leden en donateurs thans meer senioren dan rond 1980 (De Hart, 2005).

Tabel 9

Aantal leden ouderenbonden (x 1000) 1980 - 2007

	1980	1994	1997	2000	2003	2005	2006	2007
Unie KBO (Unie van Katholieke Ouderenbonden)	191	230	236	250	251	282	308	310
ANBO (Algemene Nederlandse Ouderen Bond)	182	200	198	180	170	154	177	190
PCOB (Protestants-Christelijke Ouderenbond)	14	80	83	90	90	96	105	107
NVOG (Nederlandse Vereniging van Organisaties van Gepensioneerden)								88
NOOM (Netwerk Organisaties Oudere Migranten)								(16)

Bronnen: de cijfers tot en met 2003 zijn afkomstig van het SCP (De Hart, 2005). De cijfers van 2005 en 2006 zijn afkomstig van de jaarverslagen van de betreffende organisaties. De opgave 2007 is afkomstig van de websites van de bonden.

Ouderenbonden

Het doel van de ouderenbonden is het behartigen van de belangen van alle 50-plussers in Nederland. Tabel 9 vermeldt de ledentallen van de ouderenbonden, vanaf 1980 tot en met 2007.

Bij de Unie KBO zien we een gestage groei van het ledental, onder meer in 2006. Na een aanvankelijke groei zakt de ANBO tussen 1997 en 2005 flink terug, maar ook hier laat 2006 een flink herstel zien. De PCOB zit vanaf 1980 in de lift; alleen de periode 2000 tot 2003 laat enige stagnatie zien. De groeispurt bij de bonden in 2006 heeft mogelijk te maken met de wijzigingen in het ziektekostenstelsel. In die periode hebben de bonden veel nieuwe leden geworven met aantrekkelijke kortingen voor de zorgverzekering. Er is ook een Nederlandse Vereniging van Organisaties van Gepensioneerden (NVOG), met 88.000 leden in bijna 80 aangesloten, maar zelfstandige verenigingen anno 2007. Een enquête onder de lidorganisaties van NOOM (Netwerk Organisaties Oudere Migranten) heeft uitgewezen dat van de totale doelgroep van 200.000 oudere migranten er in 2006 16.000 (oftewel 8%) werden 'bereikt' (NOOM, 2007). Omdat het hier niet gaat om daadwerkelijk geregistreerde leden (ook bij een eenmalig mondeling contact is de persoon bereikt) staat het aantal van 16.000 in de tabel tussen haakjes.

Burgerinitiatieven

Burgerinitiatieven zijn nieuwe vormen van vrijwillige zelforganisatie van burgers, gericht op het verbeteren van de eigen levenssituatie en/of de samenleving. Het betreft dus geen gevestigde vrijwilligersorganisaties, maar veelal kleinschalige, tijdelijke en niet geïnstitutionaliseerde initiatiefgroepen, actiegroepen of projectgroepen (Müjde e.a., 2005). Over het algemeen zijn ze georganiseerd rond een pionier of 'initiatiefnemer'. Voorbeelden zijn spontane verbeteringsacties voor de buurt, inzamelingen voor kinderen in arme landen en het opzetten van een hobbywerkplaats. Het aantal ouderen dat zich inzet voor burgerinitiatieven is onbekend. Volgens het SCP zijn het voornamelijk hoger opgeleiden en jongere ouderen die actief zijn binnen burgerinitiatieven. Nieuwe burgerinitiatieven waarbij veel gebruik wordt gemaakt van internet, worden vaker door jongere enthousiastelingen gedragen (Dekker e.a., 2007).

Waardeoriëntaties ten opzichte van maatschappelijke inzet

Wat zoeken senioren eigenlijk in de verschillende vormen van maatschappelijke inzet? Welke waarden willen zij daarin realiseren? In 2006 presenteerde onderzoeksbureau Motivaction in opdracht van Zilveren Kracht een aantal gegevens over de houding van senioren ten opzichte van vrijwilligerswerk (Vergouw e.a., 2006). Tabel 10 laat zien dat er verschillen bestaan tussen de huidige senioren en de toekomstige senioren als het gaat om de beleving van (vrijwilligers)werk. Onder de *huidige senioren* verstaat Motivaction de zogenoemde vooroorlogse generatie (geboren tussen 1910 en 1930) en de stille generatie (geboren tussen 1930 en 1945). Met *toekomstige senioren* doelt Motivaction op de babyboomers (geboren tussen 1945 en 1955).

Voor vrijwilligersorganisaties die graag gebruik willen maken van de inzet van senioren is het belangrijk om met deze verschillen rekening te houden. De eerste 'jaargang' babyboomers bereikt over enkele jaren de pensioengerechtigde leeftijd en gaat dan over meer vrije tijd beschikken. De status van het 'in vaste dienst zijn' bij een grote vrijwilligersorganisatie telt voor hen minder dan voor de oudere generaties. In plaats daarvan zullen zij meer afwisseling en uitdaging zoeken, meer autonomie en zelfregie wensen en meer uit zijn op ontplooiingskansen dan hun voorgangers.

Tabel 10
Verschillen in werkbeleving tussen huidige senioren en babyboomers

Huidige senioren (vooorlogse en stille generatie)	Toekomstige senioren (protestgeneratie/babyboomers)
Zekerheid, orde en regelmaat	Afwisseling, uitdaging
Intrinsiek gemotiveerd: zinvol werk, 'goed' product maken	Meer carrière-gericht: eigen 'Ik' is belangrijk, deels: zinvol werk
Groot plichtsbesef: doen wat de baas zegt (hoog arbeidsethos)	Assertief: inbreng hebben in resultaat, eigen baas zijn
Hard werken	Hard werken én veel vrije tijd
Werken bij een bedrijf met 'reputatie'	Werken bij een bedrijf dat uitdaging biedt
Vroeg met pensioen	Doorwerken, tweede carrière!
Werken = inkomen, deels verwerven van status	Werken = inkomen maar ook zelfontplooiing

Bron: Motivaction, 2006

Internet gebruik

Zonder pc en internet is maatschappelijke inzet bijna niet meer denkbaar. Vrijwel iedere zichzelf respecterende vrijwilligersorganisatie heeft een website en steeds vaker worden uitnodigingen en notulen alleen nog per e-mail verspreid. De groep ouderen die al de nodige ervaring met de computer heeft opgebouwd, is over het algemeen positief over internetgebruik. In een enquête onder leden van SeniorWeb zegt één op de drie senioren tijd uit te sparen door internet. Ook zegt 20% van de senioren dankzij internet meer deel te nemen aan de maatschappij en het gevoel te hebben er meer bij te horen. Verder zegt 21% meer sociale contacten te hebben door het gebruik van internet. Hoger nog is het percentage dat zegt zonder internet eenzamer te zijn, namelijk 30% (van Ingen e.a., 2007).

De leden van SeniorWeb zijn niet representatief voor alle ouderen. Ten opzichte van jongeren maken de meeste ouderen minder gebruik van ICT; ook schatten ouderen hun vaardigheden lager in dan jongeren. Hoger opgeleide ouderen en ouderen met een hoog inkomen maken meer gebruik van ICT dan lager opgeleide en armere ouderen (van Ingen e.a., 2007).

Toch neemt ook onder ouderen het computerbezit snel toe en surfen steeds meer senioren over het world wide web. In 2003 was al 75% van 55-64-jarigen in het bezit van een pc, in de meeste gevallen met internetverbinding. Vijf jaar eerder was dat nog maar 40%. Ouderen zijn dus bezig hun achterstand op dit terrein in te lopen (de Haan 2004, Herweijer, 2006).

Allochtone ouderen

Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse ouderen vormen bijna 80% van de niet-westerse allochtone 55-plussers die in Nederland wonen. Daarnaast kent Nederland redelijk grote gemeenschappen Molukse en Chinese ouderen. Tabel 11 geeft een prognose van het aantal allochtone ouderen in 2010 en 2020.

De aantallen Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse ouderen zullen sterk toenemen. In 2020 zal het aantal allochtone ouderen ongeveer drie keer zo groot zijn als nu. Het aandeel allochtone ouderen stijgt zowel binnen de eigen groep als binnen de totale ouderenpopulatie. Ruim 40% van de niet-westerse allochtonen van 45 jaar en ouder woont in de vier grote steden Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag (niet in de tabel).

Tabel 11

Prognose van de omvang en samenstelling van de allochtone ouderenbevolking in Nederland, 2003-2020 (in absolute aantallen en procenten)

	niet-westers totaal	Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen	overig niet- westers
absolute omvang						
2003	116.446	26.164	22.953	32.614	9.162	25.553
2010	191.322	36.227	32.341	51.874	16.601	54.279
2020	353.984	64.902	53.525	89.952	29.759	115.846
eerste generatie (%)						
2003	97,1	99,8	100,0	95,7	96,8	93,5
2010	97,5	99,8	100,0	96,1	97,4	95,7
2020	96,9	99,6	99,3	94,7	94,1	96,5
ouderen (55+) binnen de groep (%)						
2003	7,2	7,7	7,8	10,2	7,1	4,8
2010	9,7	9,2	9,0	14,8	10,9	7,6
2020	14,6	14,4	12,4	24,0	15,8	11,8
groep binnen de ouderenpopulatie (%)^a						
2003	2,9	0,6	0,6	0,8	0,2	0,6
2010	4,1	0,8	0,7	1,1	0,4	1,2
2020	6,4	1,2	1,0	1,6	0,5	2,1

^a Het totale aantal 55-plussers is 4,0 miljoen in 2003, 4,6 miljoen in 2010 en 5,5 miljoen in 2020.

Bron: SCP, Ouderen en maatschappelijke inzet

Er is vrijwel niets bekend over maatschappelijke inzet door allochtone ouderen. Het SCP spreekt wel over 'sociaal-culturele integratie', dat wil zeggen de mate waarin men onderdeel is van de ontvangende samenleving versus de mate waarin men zich daarvan blijft onderscheiden. Het gaat dan om sociale contacten met autochtonen, taalvaardigheid en het hebben van moderne waarden en normen. Turken en Marokkanen vertonen de laagste mate van sociaal-culturele integratie, Surinaamse en Antilliaanse ouderen de hoogste. Molukse ouderen zitten hier tussenin. De lage mate van sociaal-culturele integratie van de Turkse en Marokkaanse ouderen hangt samen met het gegeven dat zij de Nederlandse taal slecht spreken. Met name de oudere Turkse en Marokkaanse vrouwen vormen hierbij een kwetsbare groep. Zij spreken zeer slecht Neder-

lands en kunnen vaak ook niet lezen, waardoor zij afhankelijk zijn van mondelinge informatie in de eigen taal. Turkse en Marokkaanse ouderen hebben verder weinig contacten met autochtone Nederlanders. Voorzover men deelneemt aan het verenigingsleven, is dit veelal gericht op de eigen etnische groep. Vooral de Molukse gemeenschap is erg hecht en heeft een eigen kerkelijk leven, een eigen wijkraad en allerlei verenigingen (Schellingerhout, 2004). Al met al lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat voornamelijk veel randvoorwaarden voor maatschappelijke inzet door allochtone ouderen in de brede Nederlandse samenleving ontbreken. Het eerder genoemde onderzoek op pagina 2 wijst uit dat algemene vrijwilligersorganisaties in Schiedam weinig moeite doen om allochtone ouderen te werven (Alblas en Penninx, 2007).

Opgaven voor de toekomst

De voorwaarden voor maatschappelijke inzet zijn voor de meeste ouderen verbeterd. De gezonde levensverwachting is toegenomen: 65-plussers kunnen gemiddeld nog ruim twaalf jaar verder zonder lichamelijke beperkingen. De sociaal-economische positie van ouderen maakt een gunstige ontwikkeling door. Zo stijgt het opleidingsniveau van iedere nieuwe generatie ouderen nog steeds en het besteedbaar inkomen ontwikkelt zich ook vrij positief. Daarmee zal de behoefte van ouderen aan maatschappelijke participatie blijven stijgen. Overheden en maatschappelijke organisaties kunnen enorme kansen creëren door faciliteiten te bieden aan de groeiende groep bedrijvige senioren en waardering te tonen voor hun maatschappelijke projecten. Gericht participatiebeleid voor senioren zal lonen in de vorm van grotere maatschappelijke

inzet door ouderen, die daarmee ook weer investeren in hun eigen toekomstige zelfredzaamheid en sociale netwerken. Niet alleen de vergrijzing, ook de ontgroening onderstreept het belang daarvan: er zullen verhoudingsgewijs minder jongeren zijn om voor ouderen te zorgen. Reden temeer om op alle mogelijke manieren te investeren in zelfredzaamheid en maatschappelijke participatie van ouderen.

Ouderen verzetten het grootste aandeel in de totale hoeveelheid vrijwilligerswerk die in Nederland wordt verricht. De grote bijdrage van ouderen aan het vrijwilligerswerk is vooral te danken aan het grote aantal ouderen. Op individueel niveau zien we echter een daling in de gemiddelde tijd die 65-plussers besteden aan vrijwilligerswerk. Inzet in vrijwilligerswerk krijgt steeds meer concurrentie van andere vormen van tijdsbesteding, waaronder langer doorwerken, oppassen op kleinkinderen, mantelzorg en televisie kijken. Daarnaast blijven er categorieën ouderen voor wie maatschappelijke inzet minder vanzelfsprekend is. Ouderen met gezondheidsproblemen, ouderen met een laag inkomen en een klein netwerk. Ouderen die zich nooit eerder maatschappelijk hebben ingezet, allochtone ouderen, ouderen die wonen in de stedelijke aandachtswijken en ouderen in sommige delen van het platteland. Ook deze groepen hebben belang bij maatschappelijke inzet, ook zij beschikken over kwaliteiten. Om die tot hun recht te laten komen zal nadrukkelijk gekeken moeten worden naar randvoorwaarden voor maatschappelijke inzet, zoals gezondheid, inkomen, taalbeheersing, gebruik van de computer, een leefbare woonomgeving, ontplooiingskansen en de kwaliteit van het sociale netwerk.

Op de wat langere termijn, vanaf het jaar 2020, zullen de babyboomers tot de 75-plussers gaan behoren. Zij krijgen een langer leven met meer gezonde jaren dan hun voorgangers. Toch zal ook voor hen de ouderdom zich uiteindelijk aandienen met gebreken. Het zal op den duur leiden tot een forse uitstroom uit het vrijwilligerswerk. Daar is maar één remedie voor: leg verbindingen met de jeugd en hou het vrijwilligerswerk open voor alle generaties.

Geraadpleegde literatuur

- Alblas, M. en Penninx, K. (2007). *De zilveren kracht van Schiedam. Onderzoeksrapport over mogelijkheden om de senioren van Schiedam vrijwillig actief te krijgen en te houden*. Utrecht: MOVISIE.
- Boer, A. de (red.) (2006). *Rapportage Ouderen 2006. Veranderingen in de leefsituatie en de levensloop*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, A. de (2007). *Toekomstverkenning informele zorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Boer, A. de en Klerk, M. de (2006). Lichamelijke beperkingen en zorg. In: Boer, A. de (red.) (2006). *Rapportage Ouderen 2006. Veranderingen in de leefsituatie en de levensloop*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bijl, R., Boelhouwer, J. en Pommer, E. (2007). *De sociale staat van Nederland 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K., Klerk, M. de en Hart, J. de (2004). *Ouderen en maatschappelijke inzet*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K., Broek, A. van den e.a. (2006). *De tijd als spiegel. Hoe Nederlanders hun tijd besteden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K. (2006). Tijdsbesteding. In: Boer, A. de (red.) (2006). *Rapportage Ouderen 2006. Veranderingen in de leefsituatie en de levensloop*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broese van Groenou, M.I. (2006). Veranderingen in sociale participatie. In: Boer, A. de (red.). *Rapportage Ouderen 2006. Veranderingen in de leefsituatie en de levensloop*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., Hart, J. de en Faulk, L. (2007). *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gesthuizen, M. (2006). Betaalde Arbeid. In: Boer, A. de (red.). *Rapportage Ouderen 2006. Veranderingen in de leefsituatie en de levensloop*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Haan, J. de (2004). Surfende senioren of digitale drenkelingen. In: Haan, J. de, Klumper, O. en Steyeart, J. (red.). *Surfende senioren. Kansen en bedreigingen van ICT voor ouderen*. Den Haag: Academic Service.
- Hart, J. de (2005). *Landelijk verenigd. Grote ledenorganisaties over ontwikkelingen op het maatschappelijk middenveld. Civil society en vrijwilligerswerk 4*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Herweijer, L. (2006). Onderwijs en opleiding. In: Boer, A. de (red.) (2006). *Rapportage Ouderen 2006. Veranderingen in de leefsituatie en de levensloop*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ingen, E. van, Haan, J. de en Duimel, M. (2007). *Achterstand en afstand. Digitale vaardigheden van lager opgeleiden, ouderen, allochtonen en inactieven*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kwekkeboom, M.H. (1990). *Het licht onder de korenmaat. Informele zorgverlening in Nederland*. Den Haag: VUGA.
- Lammerts, R., Tan, S. en Wonderen, R. van (2006). *Ouderen onder dak. Een onderzoek naar wonen, welzijn en zorg in kleine dorpen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Mijde, A. en Daru, S. (2005). Actieve burgers en vrijwilligersorganisaties. Utrecht: CIVIQ.
- NOOM (2007). Beleidsplan 2007-2010. www.netwerknoom.nl.
- Parent A. (2004). *Hoe kunnen senioren bijdragen aan de totstandkoming van een Europa voor alle leeftijden?* Verslag conferentie ENEA Leef tijd en Mobiliteit. www.npoe.nl
- Portegijs, W., Cloin, M., Ooms, I. en Eggink, E. (2006). *Hoe het werkt met kinderen. Moeders over kinderopvang en arbeidsparticipatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schellingerhout, R. (2004). *Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Thomé, F. (2007). Woonomgeving. In: Van Tilburg, T. en Jong Gierveld, J. de (red.). *Zicht op eenzaamheid. Achtergronden, oorzaken en aanpak*. Assen: Van Gorcum.
- Vergouw, J., Lelij, B. van der en Lampert, M. (2006). *Senioren en vrijwilligerswerk. Presentatie*. www.zilverenkracht.nl

Zilveren Kracht

Zilveren Kracht, een project van MOVISIE, helpt organisaties om de maatschappelijke inzet van senioren op lokaal en regionaal niveau te stimuleren. Door de kennis, kunde en levenservaring van senioren in te zetten blijven zij vitaal. En daar vaart ook de samenleving wel bij.

Kijk voor meer informatie op www.zilverenkracht.nl

Factsheet bestellen?

www.movisie.nl

COLOFON

Samenstelling

Kees Penninx (MOVISIE), m.m.v. Mirjam de Klerk (SCP), Alice de Boer (SCP) en Paul Dekker (SCP)

Fotografie

Marc Bolsius, Redmar Kruihof, Katrien Mulder, STUG Arnhem, Bert Spiertz

Productiebegeleiding

Afdeling Communicatie, MOVISIE

© MOVISIE, juli 2008

Overname van teksten is toegestaan met bronvermelding

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

zilveren **KRACHT**